

Tanzimat Dönemi Anlatılarında Feminist Söylem*

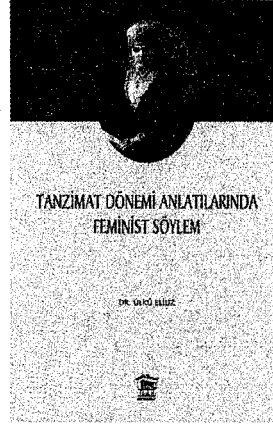

Feminizm, erkeğin toplumsal yapıdaki hâkim güç/iktidar olma durumuna karşı kadın haklarını var kılmaya çalışan, sosyolojik, politik ve ahlakî yönleri bulunan bir harekettir. Doç. Dr. Ülkü Eliuz *Tanzimat Dönemi Anlatılarında Feminist Söylem* adlı çalışmasında Tanzimat'la birlikte Türk toplum yapısında görülmeye başlayan sosyo-kültürel değişimlerle izdüşümsel bir biçimde görülen kadın haklarının doğuşu meselesini ele alır. Türk kadınının toplumun kendisine mal ettiği 'verilmiş' cinsel kimliği sorgulamasını ve kendi hayatının öznesi olma sürecinde 'özgürlüğe uyanış'ını -bir anlamda- tinsel doğuşunu anlatır bu kitap.

Sayın Eliuz, çalışmasını iki bölüm hâlinde kurgulamıştır. Birinci bölüm "Feminizm ve Tanzimat Dönemi Anlatıları", ikinci bölüm "Tanzimat Dönemi Anlatılarında Feminist Söylem" adlarını taşır.

Çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturan birinci bölüm dört alt başlıktan oluşur: Bunlar; 1- Feminizmin Kavramsal Tanımı ve Türleri, 2- Feminizmin Arkaplanı, 3- Türk Kadınının Evrimine Doğru Attığı İlk Adım: Tanzimat Dönemi, 4- Yazınsal Süreçte Feminizm: Tanzimat

Anlatısı. Birinci alt başlıkta feminist hareketin salt bir kadın hakları meselesi olmadığını altını çizen yazar, feminizmin özne'liği elinden alınan kadının kendilik değerleriyle taçlanmış bir hayata sahip olma mücadelesi olduğunu vurgular. Çünkü 'kadın' biyolojik bir cinsiyettir ve kendisine hizmet etmekle yükümlü tutulduğu erkek tarafından 'öteki' olmaya mecbur bırakılmıştır. Oysa feminist söylem kadın olmayı vermiş bir toplumsal cinsiyetin dışında ve üstünde bir 'değer' olarak görür. Yazarın söylemiyle kadın, yaşayacağı birtakım değişimler sonucunda aydınlık bir bilince kavuşacak ve ancak böyle özne olabilecektir.

* Ülkü Eliuz, *Tanzimat Dönemi Anlatılarında Feminist Söylem*, Serander Yayınları, Trabzon, 2009, 115 s.

İkinci alt başlıkta Fransız İhtilali ile başlayan özgürlük hareketinin kadınların hak arama girişiminde etkili olduğu vurgulanmış; zaman zaman giyotin sehparlarında son bulan kanlı ve çetin mücadelenin 20. yüzyılda toplumsal cinsiyet kavramı ile ivme kazandığı belirtilerek feminizmin arka planı oluşturulmuştur. Bu bölümün hemen ardından Tanzimat döneminde Osmanlı toplum hayatında görülen kadın hakları mücadelesine yer verilmiştir. Eliuz'un tespitiyle Osmanlı kadın hareketinin karakteristiğini siyasî ve hukukî alanda hak arama değil de kamusal alanda varlık gösterme düşüncesi oluşturur. Bunun için seçilen vasıtalar ise yayın organlarıdır. Birinci bölümün son alt başlığı "Yazımsal Süreçte Feminizm: Tanzimat Anlatısı" adı altında Tanzimat Fermanı'yla yapılan siyasî ve hukukî düzenlemelerin toplum hayatında yarattığı sosyo-kültürel değişimlerin Tanzimat dönemi anlatılarında da estetik bir forma bürünerek varlık gösterdiği belirtilmiştir. Kadınların hak arayışlarının da bu değişimden etkilendiğini belirten Eliuz, Tanzimat anlatılarında sanatçıların kadının eğitilmesi, tek eşlilik, kadının toplumda bir kenara itilmişliği gibi konuları ele aldıklarını vurgular. Dönemin kadın karakterlerini ön planda tutan romanlarını kahramanların 'kendi oluş' sürecine göre inceleyen yazar, bu kadınların ataerkil düzeni benimseyen ve kurban olmayı kabullenen kadınlara rağmen ontolojik anlamda kendilerini kurma mücadelesi verdiklerini belirtir.

"Tanzimat Dönemi Anlatılarında Feminist Söylen" adını taşıyan ve dönem romanlarının incelendiği ikinci bölüm, iki temel başlık altında toplanır. Bunlar; 1. Cinsel Kimlik Pa-

niği: Kadın Olmak, 2- Özgürlüğe Uyanış'tır.

"Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak" adı altında yazar beş alt başlık açmıştır. Bunlar; 1. Güvenlik Mitinin Arkasından Koşmak: Geleneğe Teslimiyet, 2. Kurtarılmaya Arzu: Evlilik, 3. Özneye Kör Adanış: Hayal Kırıklığı, 4. İyi Kadın Sendromu: Annelik, 5- Mücadeleden Kaçış: Aşk adlarını taşır.

Kadın ataerkil düzene boyun eğen, edilgen, içe dönük ve kendisini ailesine feda eden bir anlayış içerisinde olup cinsel kimliğinin de farkında değildir. Çünkü cinsel edim bir bakıma hayatında kendi kararlarını verebilen özne konumundaki bireyin sergileyebileceği bir eylemdir. Yazar yaptığı yorumlarla Tanzimat kadınının böyle bir panik yaşamasının sebebini içinde bulunduğu ataerkil düzenin değerleriyle yüzleşmesine bağlar.

Tanzimat döneminde kadınlar genel olarak susmuş; önce baba, daha sonra ise koca otoritesine boyun eğerek hem toplumsal düzene aykırı düşmekten kurtulmuş hem de ailenin ve toplumun düzenini korumaya çalışmıştır. Eliuz, Tanzimat kadınına bu itaat duygusunun doğumundan itibaren öğretilindiğini, kadının da bunu bir çeşit kendini güvence altına alma durumu olarak algıladığını tespit etmiştir.

"Kurtarılmaya Arzu: Evlilik" alt başlığı altında Tanzimat dönemi evliliklerinin kadın için çiftin kendisini rahat hissettiği, dünyaya birlikte bakabildiği ikili bir ilişki olmadığı; erkek için tensel zevklerin yaşandığı bir kurum olduğu belirtilir. Ancak kadın, bu kurum içerisinde de alınan-verilen 'nesne' konumunda bulunmaktan kurtulamaz. Onun bu evlilik hayatındaki edilgen bir konumda tutulması

yazara göre cariyeye/kölelik olgusuyla da paralellik gösterir. Eş-kadın, bedeniyle ne kadar erkeğe itaatle sorumluyduysa cariyeye/köle de bedeniyle efendisine o kadar sorumludur.

“Özneye Kör Adanış: Hayal Kırıklığı” bölümünde Eliuz, kendini eş/erkeğe adayın kadının ihmali edilme, aldatılma gibi trajik durumlar karşısında takındığı kabullenici tavrı kadının ekonomik bağımlılığına bağlar.

“İyi Kadın Sendromu: Annelik” bölümünde aile ve toplum hayatında itilmiş, sindirilmiş, karar verme yetkisi elinden alınmış kadının anneliği erkekler tarafından ‘özgür kadın’ imajına karşı bir tedbir unsuruna dönüştürülürken kadın tarafından da kendini güvence altına alabileceği bir rol olarak görülmüştür.

“Mücadeleden Kaçış: Aşk” başlığı altında insanları sonsuzluğa eritirici bir güç olan aşkın Tanzimat anlatılarındaki efendi-köle eksenli adanmış hayat (kadın)-her şekilde alıcı niteliklere sahip (erkek) bir ilişkinin varlığına dikkat çekilir. Kadınlar ya eşlerine âşık olmuş ve onları şehvetten ziyade baba otoritesinden sonra bir sığınak olarak tek lakki etmişler ya da erkeklerin cinsel iştihalarını doyuran salt ölümlü bedenden ibaret birer nesneye indirgenmişlerdir. Yazar, bu indirgenmeye karşı çıkan kadınların ‘bî-ahlâk’ olarak nitelendirildiklerini belirtir ve Mehpeyker (*İntibah*), Urani (*Zehra*), Helula (*Udi*), Periveş Hanım (*Araba Sevdası*) gibi kahramanları düşüncesini destekleyecek örnekler olarak sıralar.

“Özgürlüğe Uyanış” başlığı 1- İlk Adım: Maddî Bağımlılıktan Kurtulma, 2- Rol Kalıplarının Kıskaçından Kurtulma Çabası: Eğitim, 3- Kadınli-

ğini Tanımlama: Kendi Oluş biçiminde üç alt başlıktan oluşur.

Uyanmakta olan bilinçle etrafına bakmaya başlayan Tanzimat kadını geleneksel düzene karşı çatışma yazar. Yazar, bu süreçte karşılaşılan çatışma değerlerini kavram ve simge düzeyinde tespit etmiş ve oluşmakta olan yeni kadın tipolojimizin simge düzeyinde özellikle “ben” (ki birey oluşun temel şartıdır) ve “baba” (ki o da ataerkil düzeni temsil eder) arasında bir hesaplaşma yaşadığını belirtmiştir. Özne oluş sürecindeki ‘yeni kadın tipi’ nin amacına ulaşmak için seçtiği yollardan biri maddî bağımlılıktan kurtulmadır. Ekonomik alanda birine/bir şeye bağımlı olan insanın kendi olabilmesi zaten beklenemez. Eliuz, çalışmasında Fatma Aliye Hanım’ın feminist söylemin tipik örneği olarak gösterdiği Refet’ten (Refet) bahsederek ekonomik bağımsızlığın kendi oluş sürecindeki yapıcı etkisini açıklar. ‘Yeni kadın tipi’ nin amacına ulaşmak için seçtiği ikinci yol kadınların eğitimidir. Mutlu bir evlilik için sadece verici olmanın yetmeyeceğini, aynı zamanda sorunlar karşısında çözüm üretebilecek kadınların evdeki mutluluğu artıracacağı belirtilir. Çalışmada Ahmet Midhat gibi erkek bir sanatçının bakış açısına yapılan geniş göndermeler, feminist söyleme Tanzimat erkeğinin yaklaşımını göstermesi bakımından dikkati çekicidir.

“Özgürlüğe Uyanış” a alt başlık olarak verilen “Kadınlığı Tanımlama: Kendi Oluş” bölümü aslında Tanzimat anlatılarında Türk kadınının cinsel kimliğini fark edişiyile beraber yüz yüze geldiği panik ve kaygı durumunun gelişim süreci sonunda yaşadığı ‘mutlu son’ niteliğindedir. Tanzimat kadını erkeği eleştirerek değil, kadını bilinçlendirmek su-

retiyile kendi oluşunu gerçekleştirmeye çalışır.

Bu çalışma, uzun zamandan beri susan, tahammül eden, kayıtsız şart-sız her şeyini veren Türk kadınının Tanzimat'ın getirdiği serbestlik orta-

munda kazandığı değişim ve bilinç-lenme sürecinin estetik forma dönü-şümünü açıklayan, görünenin arka-sında kalanları yorumlamaya özen gösteren ufuk açıcı bir eserdir.

Sema Özher Koç*

Tanpınar Şiirinin Kaynakları Üzerine Bir Araştırma: Zamana Düşen Çılgılık**

Tanpınar gibi sanatın hemen hemen bütün dallarında derin biriki-m sahibi bir sanatçının şiirinin kay-naklarını ortaya çıkarmak oldukça geniş bir alanı ihtiva eden yorucu bir çalışmayı zorunlu kılmaktadır. *Zama-na Düşen Çılgılık*'ı elimize aldığımızda bu yorucu çalışmanın alanlarını daha net bir şekilde görmemiz mümkün. Felsefeden mitolojiye, resimden mu-sikiye, Fransız şiirinin klasiklerinden Divan şiirine Tanpınar'ın geniş bilgi sahasını şiiri üzerinde bütün yönle-riyle görünür hâle getirmeye gayret gösteren ve bunu büyük bir titizlikle başaran bir çalışma bu.

Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu, akade-mik bir dikkatle ele aldığı eserinin kuramsal boyutunu epistemoloji kavramı çerçevesinde inşa etmekte-dir. Epistemoloji, bilginin kaynağını ve doğruluğunu inceleyen bir felsefe dalıdır. Bu doğrultuda Tanpınar'ın şiirine kaynaklık eden bilgi alanları incelenmiştir.

Eser, giriş bölümü dışında üç bö-lümden oluşmaktadır. Girişte yazar, eserinin kuramsal çerçevesini oluş-

turmaya çalışmıştır. Metinlerarası ilişkiler üzerinde duran yazar, giriş bölümünde Tanpınar'ın özellikle iki yönü üzerinde durmuştur. Birincisi, Tanpınar ile Yahya Kemal arasındaki ilişkidir. Babalık figürünün sanatçı-nın kendi sanat anlayışını oluşturur-ken örnek aldığı kişiyi sembolize et-tiğini belirten Kolcu, Tanpınar'ın kendine "üstat-baba" olarak benim-sediği Yahya Kemal'i bir türlü öldü-remediğini, şiiriyle hep onun gölge-sinde kaldığını örnekleriyle izah et-mektedir. Bu bölümde, Freud'dan da yola çıkarak "baba katilliliğinin" bir sanatçı için kendini gerçekleştiri-medeye ne kadar hayati bir öneme sa-hip olduğunu ve bu durumun Tanpınar şiirindeki yansımalarını farklı bir bakış açısıyla takip ederiz. Giriş bölümünün üzerinde durulan ikinci önemli hususu, 1921-1923 yılları ara-sında Yahya Kemal'in önderliğinde yayımlanan *Dergâh* mecmuasının Tanpınar'ın oluşumu üzerindeki et-kileridir. Ali İhsan Kolcu, *Dergâh* et-rafında şekillenen edebiyat ortamın-da Tanpınar'ın durumunu Yunan

* Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Ede-biyatı Bölümü.

** Ali İhsan Kolcu, *Tanpınar'ın Şiirinin Epistemolojik Temelleri Tanpınar'ın Şiir Estetiği*, Salkımsö-güt Yayınları, Erzurum, 2008, 288 s.